

Projekt brun kärrhök 2005

Monica Petterson

Det har gått nio år sedan det senast skrevs om Projekt Brun kärrhök i Föreningen Kvismare Fågelstations års-skrift. Denna artikel beskriver årets inventeringsresultat jämfört med de gångna nio åren samt ger en återblick från det att projektet startade för nästan 50 år sedan.

Projektets historia

Brun kärrhök (*Circus aeruginosus*) var en fåtalig art i Kvismaredalen under 1950-talet och arbetet med att inventera antalet häckande par på lokalen har pågått sedan 1957 (Odsjö & Sondell 1977). Under de första nio åren av projektet noterades endast antalet häckande par per säsong och bobsök gjordes endast stickprovsmässigt. Åren 1963 och 1964 bedrevs intensiva studier för att kartlägga hur paren delade upp området i bo- och jaktrevir (Sondell 1970). I början av 1960-talet tog debatten om miljögifter fart, och brun kärrhök bedömdes vara en bra indikatorart, eftersom den är en predator på bl a sork och fågelungar i jordbrukslandskapet (Odsjö & Sondell 1977).

Mellan åren 1966 och 1974 gjordes ett bobsök under häckningssäsongen för att närmare bedöma häckningsframgång samt för att samla in fjäderrester och äggskal för analys. Från 1975 har varje bo besökts flera gånger varje säsong (Persson 1991) såvida fältpersonal funnits tillgänglig och boet kunnat lokaliseras och varit åtkomligt. Detta gjordes för att studera bland annat var kärrhökarna väljer att placera sina bon, för att samla in data om äggens storlek, tillvarata rötägg och ta fjäderprover från ungarna och konstatera eventuella rövade bon. Dessutom har ungarna ringmärkts. Återfynd från dessa presenteras senare i artikeln. År 2005 utfördes inventeringsarbetet i huvudsak av den polska personalen på stationen Arkadiusz Gorczewski och Wojtek Grzesiak.

Årets inventeringsresultat

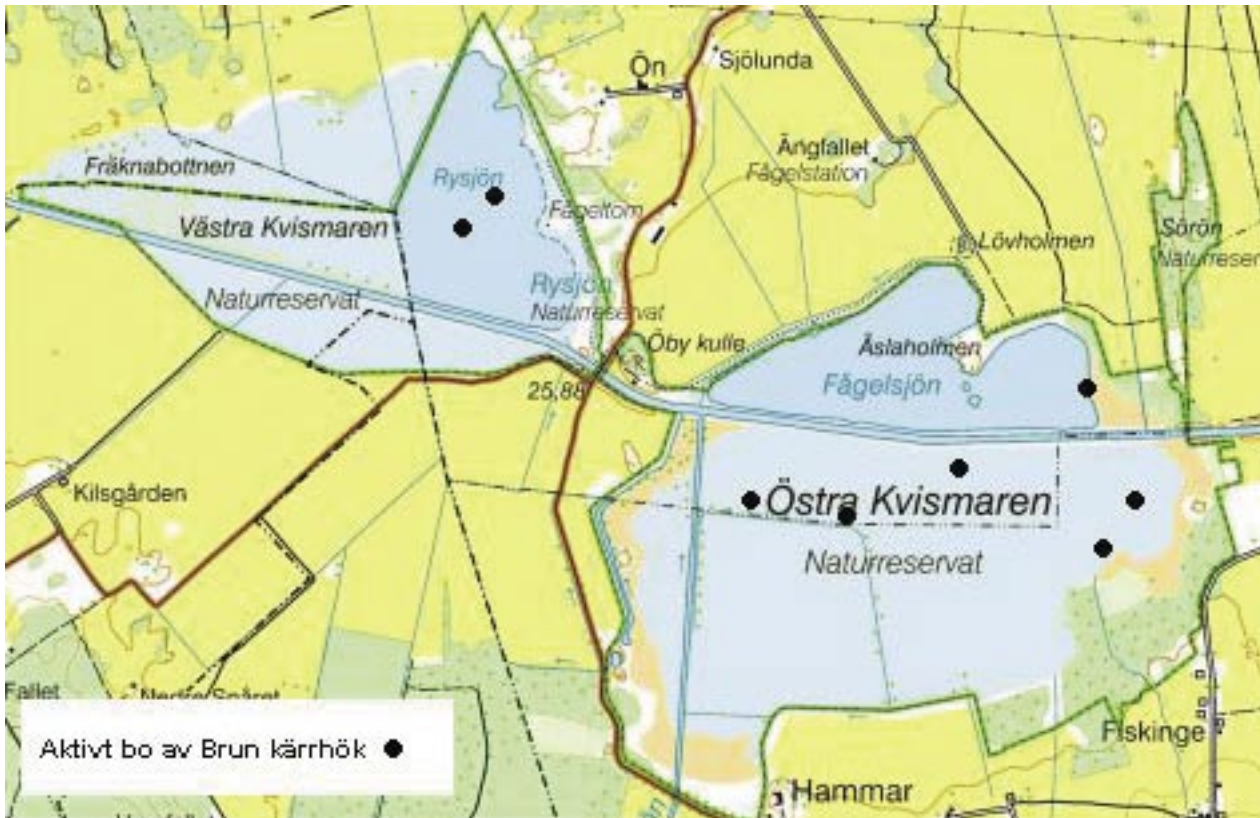
Under fältsäsongen 2005 registrerades åtta häckande par av brun kärrhök i Kvismaren

varav sju lyckades att få ut flygga ungar. Flera av årets häckningar var sena, trots att den första kullen ringmärktes redan den 13 juni i Fiskinge, vilket är den tidigaste ringmärkningen under de senaste nio åren. Den sista kullen märktes i östra Fågelsjön den 23 juli. År 1998 var senaste gången sedan 1997 häckningen var så sen. Det året märktes den första kullen den 29 juni och den sista den 8 juli. Totalt ringmärktes det 24 ungar under 2005 och utöver detta blev fem ägg säkert konstaterade som rötägg och två ägg blev rövade. Antalet ringmärkta ungar per bo var tre eller fyra, vilket är en normal kullstorlek jämfört med tidigare år (Odsjö & Sondell 1977).

Häckningarna var relativt jämt fördelade över våtmarksområdena i Kvismaren (se figur 1) med tre lyckade häckningar vid Fiskinge, två i Östra Kvismaren, en i Östra Fågelsjön samt två häckningar i Rysjön, varav endast en lyckades. Att häckningar saknades i Västra Kvismaren och södra delen av Östra Kvismaren, där det funnits häckande par under alla de senaste nio åren, beror uppenbart på den markbearbetning som utfördes där under vårvintern (jämför med kartfiguren i artikeln om kråkprojektet). Västra Fågelsjön saknade också häckande kärrhök denna säsong. Sedan år 1997 har det endast hittats häckande brun kärrhök där under fem säsonger (1998, 1999, 2001, 2002 och 2003).

Reproduktion och populationsutveckling

Antalet häckande par under säsongen 2005 är det lägsta noterade under de senaste nio åren (se figur 2), bortsett från år 2004. Då fanns

Figur 1. Karta över de åtta kända häckningarna av brun kärrhök i Kvismaren 2005.

ingen personal som utförde inventeringen och endast ett bo blev funnet, varför data från detta år uteslutits i figuren. Det totala antalet häckningar och antalet lyckade häckningar har följt varandra relativt väl under denna nioårsperiod. En lyckad häckning definieras här som ett bo där man med god säkerhet kunnat fastställa att föryngring skett, antingen genom bobsök eller genom observerad matning. I figur 2 visas även den genomsnittliga ungpåproduktionen per år sedan 1997, med undantag för säsongen 2000 och 2004 då uppgifter saknas. Årets reproduktion var mycket god, där alla utom ett par klarade att få ut ungar. Det finns en tendens till att de år då antalet par varit lägre har reproduktionen per par varit högre, vilket sammanfaller med tidigare presenterade resultat i Larsson (1993) samt Larsson (1996). Vidare syns samma mönster i material från 1960- och 1970-talet, då antalet lyckade häckningar per par var högt. Antalet häckande par låg då mellan tre och åtta (Odsjö & Sondell 1977).

Data om häckningsutfallet 1957–1990 har tidigare publicerats i Persson (1991). Den samlade bilden av bruna kärrhökens bestånds-

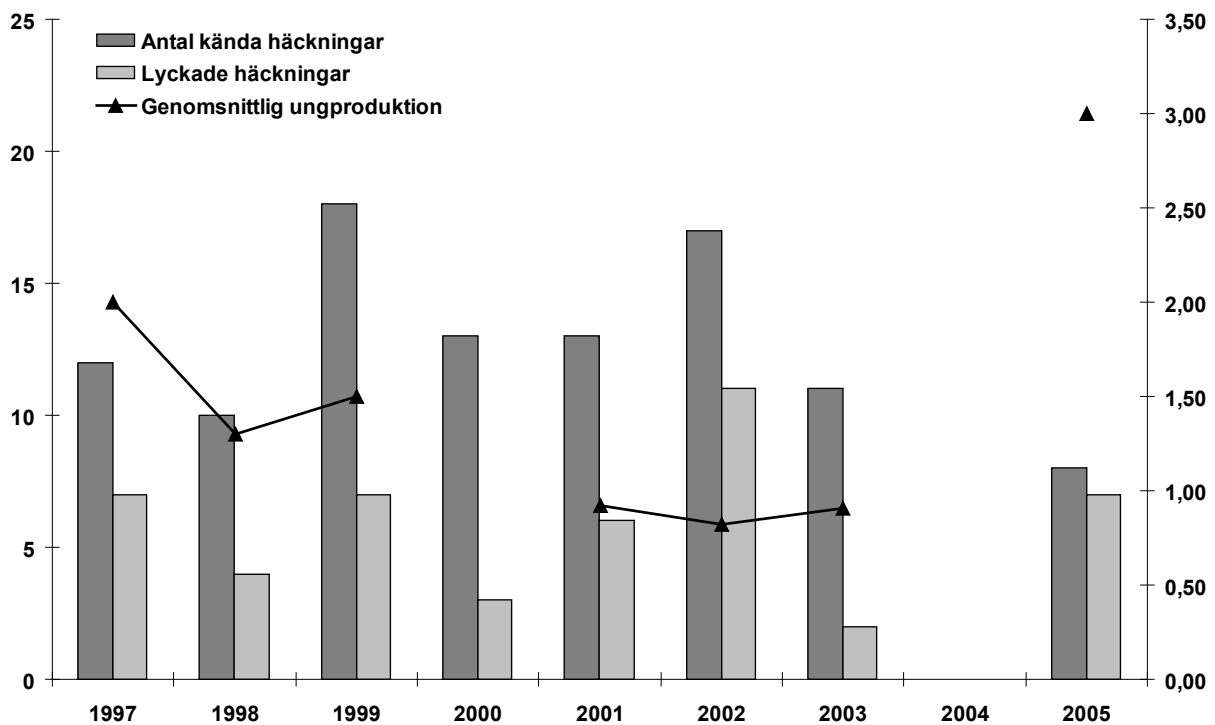
utveckling i Kvismaren visas i figur 3. Säkra data om antalet häckningar saknas för åren 1993, 1994 samt 2004. Därför har de åren uteslutits i figuren. Under 1950- och 1960-talet bestod Kvismarens bestånd av ungefär fem par. Populationen ökade till mellan sju och åtta par under 1970- och 1980-talet men får ändå räknas som stabil. En stor förändring skedde vid 1990-talets början, då populationen ökade mycket snabbt, och 1995 var antalet häckningar rekordhøgt med 18 häckande par, en toppnotering som upprepades 1999. Från och med 1995 års toppnotering har antalet häckande par successivt blivit färre, dock med stor variation mellan åren.

Återfynd

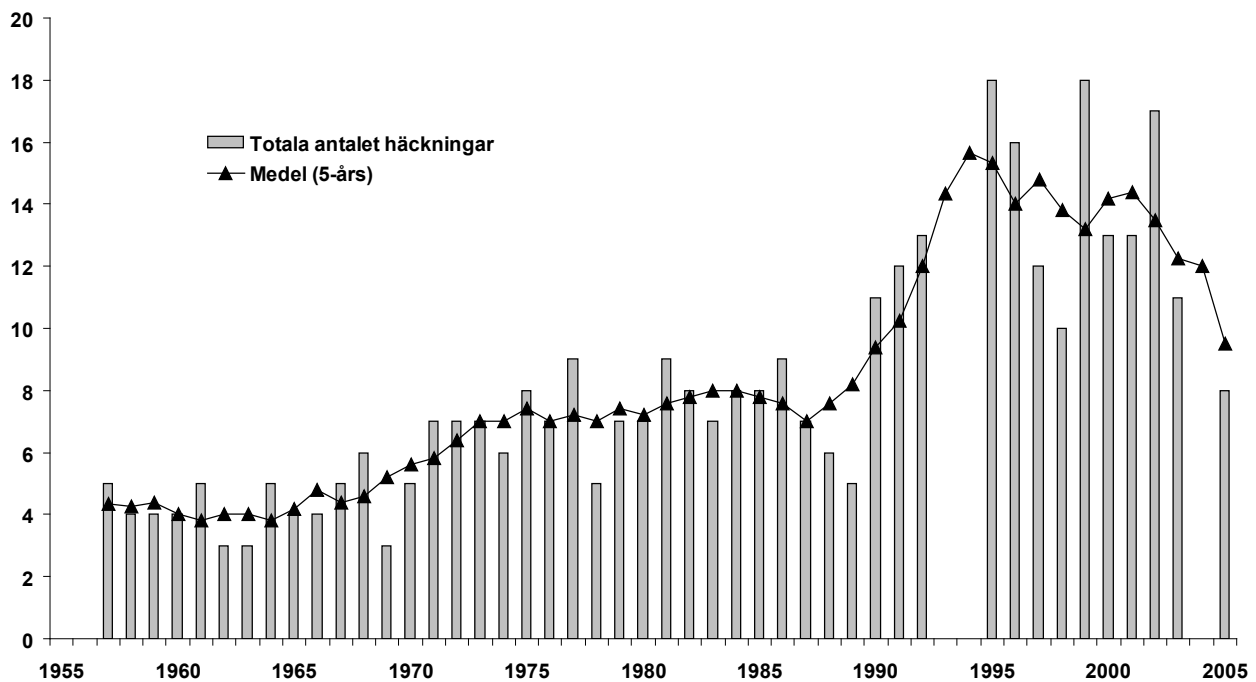
Femton individer av de totalt 646 boungrar som ringmärkts i Kvismaren sedan projektets start har återfunnits. De flesta har hittats i Frankrike, och alla utom en har återfunnits i sydvästlig riktning, vilket motsvarar den normala flyttvägen (Fransson & Pettersson 2001). Sju av de individer som återfunnits är gamla fåglar, endast två har varit ungfåglar. Ringmärkningen

Antalet par av brun kärrhök har varierat kraftigt det senaste decenniet. En hane seglar över reviret.
Foto: Daniel Pettersson.

Figur 2. Totala antalet kända respektive lyckade häckningar av brun kärrhök i Kvismaren (vänster y-axel), samt den genomsnittliga ungprouktionen för varje enskilt år (höger y-axel) under perioden 1997—2005. För år 2000 och 2004 presenteras data inte fullt ut eftersom uppgifter delvis saknas.

Figur 3. Antalet kända häckningar av brun kärrhök i Kvismaren samt löpande femårsmedelvärden för perioden 1957–2005. Åren 1993, 1994 samt 2004 har uteslutits då data saknas.

av boungar av brun kärrhök i Kvismaren har alltså resulterat i att 2,3 % av individerna återfunnits på andra platser i världen.

Diskussion

Den bruna kärrhöken har inventerats i Sveriges Ornitologiska Förenings regi i Sverige 1969, 1979 och 1995. Resultaten de tre åren var totalt ca 130, 500 och 1400 par (Bengtsson 2005). Dessutom har det gjorts en bedömning att det fanns 150–175 par år 1958. En ökande population har alltså konstaterats i hela Sverige under senare decennier och på vissa håll i Skåne har arten till och med börjat häcka på åkermark. Ökningen har till stor del skett genom expansion till andra landsdelar och motsvaras inte av någon stor ökning i kärnområdet i mellersta Sverige.

I Kvismaren fanns i genomsnitt drygt fyra par hela perioden fram till 1970, därefter ökade antalet till i genomsnitt drygt sju par under de två decennierna fram till och med 1989. Sedan skedde en snabb uppgång till i genomsnitt 14 par, dock med större variation mellan åren än tidigare (figur 3). Ökningen i början

av 1970-talet beror sannolikt på den minskade miljögiftbelastningen (Odsjö & Sondell 1977). I början av 1970-talet var produktionen av kärrhökarnas bytesdjur i sjöområdena i Kvismaren som sämst. Restaureringsarbetena som startade i mitten av 1970-talet och det stora restaureringsdecenniet 1980-talet har inte haft någon effekt på antalet par som stadig låg på samma nivå hela perioden 1970–1989. Expansionen på 1990-talet kan således inte förklaras med biotopförändringar i Kvismarens sjöområden.

I Kvismaren är tillgången på lämpliga bladvassfält stor så någon åkerhäckning, som i Skåne, är knappast aktuell. I Kvismaren bygger den bruna kärrhöken bon i tät vass, men gärna i närheten av öppna vattenytor och mader. Paret hävdar ett mindre borevir medan hannarna har jaktrevir på åkrarna upp till ca 5 km från boet (Sondell 1970). När honan hjälper till med jakten i häckningens senare skede, äger denna oftast rum närmare boet. Under 1960- och 1970-talen var kärrhökarna i Kvismaren i stor utsträckning hänvisade till åkerjakt. Efter det Rysjön restaurerades 1981 och senare också

Västra Fågelsjön 1986, har utbudet av bytesdjur ökat väsentligt inom sjöområdena.

Arealen träda i Örebro län har ökat under den period som projekt brun kärrhök har funnits, från att ha legat omkring 4 000 ha från 60-talet och fram till slutet av 80-talet och därefter på ca 11 000 ha (Gunnar Rosqvist muntl.) Under 1987-1990 betalade Sverige ut trädesbidrag till jordbruket vilket gjorde att arealen träda ökade kraftigt under perioden för att sedan minska mellan åren 1991 och 1994 då harmoniseringen gentemot EU inväntades. EU-inträdet 1995 medförde en ny jordbrukspolitik med nya trädesbidrag som innebar att minst 10 % av gårdsarealen skulle tas ur livsmedels- eller foderproduktion (Johansson 2004). Effekten av den förändrade politiken efter 1987 syns tydligt i figur 4 som visar utvecklingen av arealen träda i Örebro län tillsammans med populationsutvecklingen för brun kärrhök i Kvismaren för åren 1961-2005. Eftersom obearbetad träda med viss gräsvegetation troligtvis starkt gynnar de bytesdjur (främst smågnagare) som brun kärrhök livnär sig på borde detta med några års fördröjning påverka populationen positivt, och enligt figur 4 ser det ut som att det skulle finnas ett samband här. Detta bör absolut utredas noggrannare för att klargöra om arealen träda är en nyckelfaktor för den bruna kärrhökens populationsutveckling både på lokal och nationell nivå.

Naturvårdsarbetena 2005 i Västra och Östra Kvismaren har med all säkerhet verkat störande på häckningen av brun kärrhök i dessa områden. Det kan vara förklaringen till det låga antalet par just 2005 jämfört med tidigare år efter 1990. Det goda häckningsutfallet 2005 bådär dock gott för kommande år.

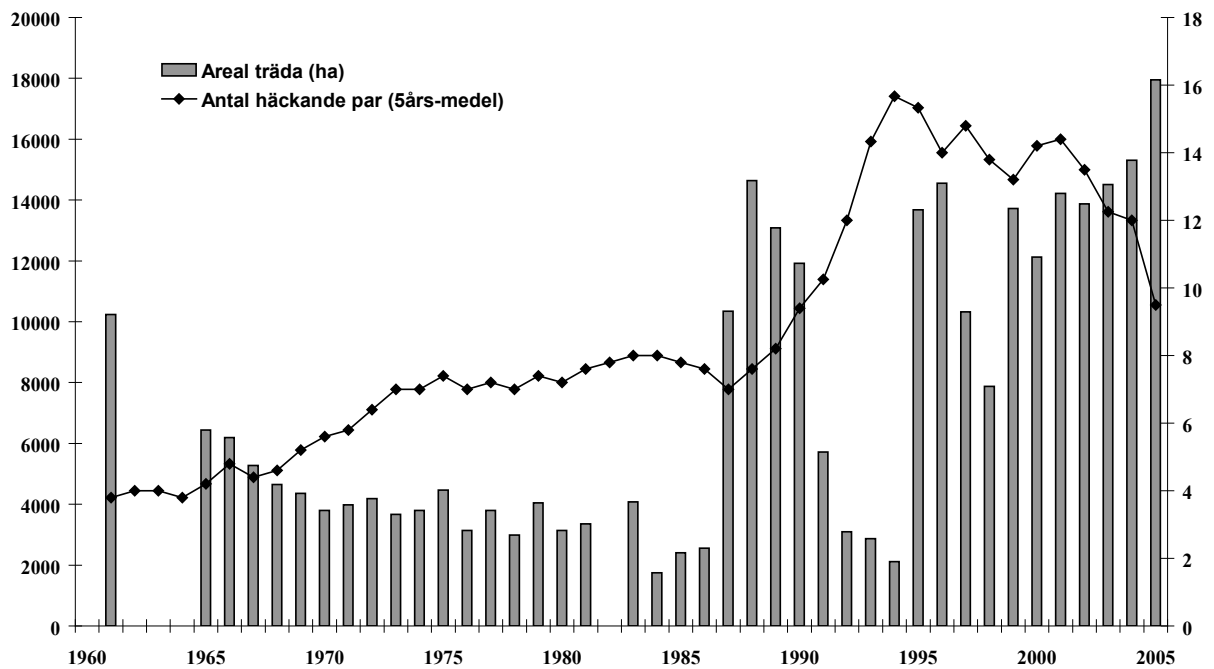
Studier av brun kärrhökspopulationen i Kvismaren har nu pågått i nästan 50 år. Arbetet har resulterat i relativt många publicerade artiklar. Att inventera brun kärrhök är ett krävande arbete, som fordrar många observationstimmar för att det ska täcka upp alla Kvismarens sjöområden och utmytna i ett bra resultat. Det kan vara svårt att få en fullständig täckning på inventeringsmaterialet. Enstaka bon är svåra att

hitta eller nå, vilket kan göra det besvärligt att bedöma exakt hur många lyckade häckningar det blivit under en säsong.

Det känns viktigt att den långa inventeringsserien av brun kärrhök i Kvismaren får fortgå även kommande år. Bruna kärrhöken är en toppredator i rika slättsjöbiotoper och därmed en viktig indikatorart i denna miljötyp.

Referenser

- Bengtsson, D. 2005. SOF:s riksinventeringar. Vår Fågelvärld 7:6-12.
- Fransson, T & Pettersson, J. 2001. Svensk ringmärkningsatlas, volym 1. Örebro.
- Johansson, P. 2004. Lantbruk och lantbrukare i Västmanland 2003. Rapport 5. Länsstyrelsen i Västmanland.
- Larsson, A. 1993. Parrelationer och revirutnyttjande hos brun kärrhök. Fåglar i Kvismaren 8 (2): 12-17.
- Larsson, A. 1996. Studier av jaktbeteenden hos brun kärrhök i Kvismaren 1995. Fåglar i Kvismaren 11 (2): 2-8.
- Odsjö, T & Sondell, J. 1977. Populationsutveckling och häckningsresultat hos brun kärrhök *Circus aeruginosus* i relation till förekomsten av DDT, PCB och kvicksilver. Vår Fågelvärld 36: 152-160.
- Persson, O. 1991. Populationsutveckling och ungpåproduktion hos brun kärrhök i Kvismaren. Fåglar i Kvismaren 6 (2): 27-31.
- Rosqvist, Gunnar. Muntligt. Statens Jordbruksverk. 2006-01-31
- Sondell, J. 1970. Borevir och jaktrevir hos brun kärrhök *Circus aeruginosus*. Vår Fågelvärld 29:288-299.

Figur 4. Arealen träda på jordbruksmark i Örebro län i ha (vänster y-axel) och antalet häckande par av brun kärrhök i Kvismaren med löpande femårsmedelvärden (höger y-axel) 1961—2005.

Häckningsframgången var god i år. När detta bo hittades var ungarna nykläckta. Foto: Arkadiusz Gorczewski.